www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

«غايىپ شەھەر» ھەققىدىكى رىۋايەت

« غايىپ شەھەر » دېيىلىدىغان بۇ جاي تۇرپان شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىكى چۆلتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىدە بولۇپ ، ھاۋا ئوچۇق كۈنلىرى بولۇپمۇ چۈشتىن كېيىن ناھايىتى ئېنىق كۆرۈنىدۇ . بۇ ھەقتىكى رىۋايەت مۇنداق :

مەلۇم تىرىكچىلىك يولى بىلەن ئۇ يەرگە بېرىپ قالغان ئادەملەر بۈك ـ باراقسان ئۆسكەن تال باراڭلارنى ، مەي باغلاپ پىشقان ئۈزۈملەرنى ۋە پاكىز تازىلانغان ئۆيلەرنى ھەمدە ئۇ يەر ، بۇ يەردە ھۆل بولۇپ قالغان جايلارنى كۆرىدىكەن . بۇ ئاشۇ غايىب شەھەر ئادەملىرىنىڭ ئاماز ئۆتەش ئۈچۈن تەرەت ئالغان چاغدا سۇ تۆكۈلگەن جاي ئىكەن . بىراق بۇ شەھەرنىڭ ئادەملىرى كۆرۈنمەيدىكەن . كەچ كىرگەندە ئۇ يەرگە بېرىپ قالغان ئادەملەر شالدىن ، ياۋايى ھايۋانلارنىڭ زىيانكەشلىكىدىن پاناھلىنىش ئۈچۈن ئۆيگە كىرىپ ئەمدى يېتىشغىلا « مېنىڭ ئورنۇمدا يېتىۋېلىپ ، مېنىڭ ئورنۇندا يېتىۋېلىپ » دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىدىكەن . ئۇ يەردە تۇنىمەكچى بولغان ئادەم ئىلگىرى ياتقان ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئۆينىڭ باشقا بىر جايىغا بېرىپ يېتىشىغا يەنە يۇقىرىدىكى سۆز ئاڭلىنىدىكەن . ھېلىقى ئادەممۇ ئۇ ئورۇندىن يەنە بىر ئورۇنغا يۆتكىلىدىكەن . ئىش مۇشۇ تەرىقىدە تەكرارلىنىۋېرىدىكەن . ھېلىقى ئادەم يۆتكىلە ـ يۆتكىلە ئاخىرى ئىشىك تۆۋىگە كەلگەندە ، يۈزىگە بىر شاپىلاق تېگىدىكەن . شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى ئادەم ئۇ ئۆيدىن قايتىپ چىقىدىكەن .

« شەيتان مەھەللە » ھەققىدىكى رىۋايەت

« شەيتان » مەھەللە ، تۇرپان شەھەر يار يېزا لۈزۈن مەھەللە تەۋەسىدە . بۇ مەھەللىنىڭ نامى مۇنداق كېلىپ چىققانىكەن :

بىر يولۇچى يول يۈرۈپ دەل مۇشۇ جايغا كەلگەندە قاتتىق بوران چىقىپ كېتىپتۇ .

بوران دەستىدىن يولۇچى يولىنى داۋاملاشتۇرۇشقا مۇمكىن بولماي قاپتۇ ۋە ئاخىرى بوران توختىغاندىن كېيىن ماڭماقچى بولۇپتۇ . ئۇ كىشى بوراندىن پاناھلىنىدىغان جاي ئىزدەپ بىر ئۆينىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا ناخشا ـ مۇزىكا ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ . ھېلىقى

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئۇيغۇر كىتاب توری
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى

يولۇچى : «بۇنچىلىك قاتتىق بوران چىقىۋاتسا يەنە ناخشا ئېيتىپ ، مۇزىكا چېلىۋاتقان كىم لەردۇ ؟ » دەپ دىققەت بىلەن تىڭشاپتۇ ۋە ناخشا ـ مۇزىكا ئاۋازىنىڭ دەل ھېلىقى ئۆيدىن كېلىۋاتقانلىقىنى پەملەپتۇ . ئاخىرى ئۆينىڭ ئىشىكىنى چېكىپتۇ . ئىشىك ئېچىلىپ بىرەيلەن بۇ يولۇچىنى ئۆيگە تەكلىپ قىپتۇ . يولۇچى ئۆيگە كىرىپ قارىغۇدەك بولسا ، ئۆي قىز ـ ئوغۇل ، ئەر ـ ئاياللار بىلەن لىق تولغان بولۇپ ، ئۇلار دۇتار ، تەمبۇر چېلىشىپ ، ناخشا ئېيتىپ ، ئوسسۇل ئويناشۋاتقانىكەن . يولۇچى بۇ ھالنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ ۋە : « سىرتتا شۇنچە قاتتىق بوران چىقىۋاتسا ، ئۇلار بۇنىڭغا قىلچىمۇ پىسەنت قىلماي ناخشى ئېيتىپ ، مۇزىكا چېلىپ ئوينىۋاتقىنىنى قارا ، ۋاھ ، شەيتانلار » دەۋېتىپتۇ . «شەيتانلار مەھەللىسى » دېگەن نام مانا شۇنىڭدىن قالغانىكەن .

« بۇلاق » ۋە «قارىغۇ مەپكەش » ھەققىدىكى رىۋايەت

تۇرپان شەھەر يار يېزا لۇزۇن مەھەللە تەۋەسىدە چوڭ بىر بۇلاق بار . بۇ بۇلاقنىڭ سۈيى ھەقىقەتەن كۆپ بولۇپ ، چوڭ بىر كۆل كۆنىگە نەچچە قېتىم توشۇپ تۇرىدۇ . بەزىدە بۇلاقنىڭ سۈيى بىر نەچچە مېتر ئېگىزلىككىچە ئېتىلىپ چىقىدۇ .

قەدىمدە مۇشۇ بۇلاقنىڭ يېنىدىن ئۆتىدىغان چوڭ يول بولۇپ ، بۇ يولدىن پىيادىلەر ، ئۇلاق ھەيدەپ ماڭغانلار ، ھارۋىكەشلەر توختىماي ئۆتۈپ تۇرىدىكەن . ئەنە شۇلار ئىچىدە كۆزى كۆرمەيدىغان بىر مەپكەشمۇ بار ئىكەن . بۇ مەپكەش قايسى بىر بايىنىڭ چاكىرى بولۇپ ، بۇ يولدىن داۋاملىق تۆت ئات قوشۇلغان مەپسىنى ھەيدەپ ماڭىدىكەن . كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاتلار ئۇسساپ كەتكەنلىكتىنمۇ ياكى باشقا سەۋەبتىنمۇ قارىغۇ مەپكەش ھەيدىگەن مەپە ئادەم ۋە ئاتلىرى بىلەنلا بۇلاققا چۈشۈپ كېتىپتۇ ۋە قايتا كۆرۈنمەپتۇ . ئاخىلاشلارغا قارىغاندا ، بۇ مەپە ئادەم ۋە ئاتلىرى بىلەنلا شور دەريا (ھازىرقى ئەرەب يېرىم ئارىلى بىلەن ئافرىقىنىڭ شەرقىي شىمالى ئارىلىقىغا جايلاشقان قىزىل دېڭىز) دىن چىققانمىش ۋە ھازىرمۇ ئاشۇ دەريادا لەيلەپ يۈرگەنمىش .

بوران چىقىدىغان غار ھەققىدىكى رىۋايەت

تۇرپان رايونىدا ئاپەت خاراكتېرلىك بوران دائىم چىقىپ تۇرغاچقا ، كىشىلەر بوراندىن ئىنتايىن بىزار بولىتۇ . شۇنىڭ بىلەن بوران چىقىشنىڭ سەۋەبىنى تېپىپ چىقىپ ، بوران چىقماسلىققا ئامال قىلىپ ، زىيانىنىڭ ئالدىنى ئالماقچى بولۇشۇپتۇ . ئۇلار يۇرت چوڭلىرىنىڭ يېتەكلىشىدە كاتتا يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ ، مەسلىھەتلىشىپتۇ . كىشىلەر ئىچىدىن قاۋۇل يىگىتلەر پىدائىي بولۇپ چىقىپتۇ . يۇرتداشلار ، ئۇلارغا ئوزۇق ـ تۈلۈك ، ئات ئۇلاق تەييارلاپ بېرىشىپتۇ . پۈتۈن يۇرت خەلقى ئۇمىدىنى مۇشۇ پىدائىي يىگىتلەرگە باغلىشىپتۇ . بۇ پىدائىيلار مۇۋاپىق پەيتنى تاللاپ يولغا ئاتلىنىپتۇ . ئۇلار ھەرقانداق قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلسىمۇ يۇرت خەلقىنىڭ بەختى ئۈچۈن ، قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ ، تۇرپاننىڭ غەرب تەرىپىدىكى بىر تاغقا يېتىپ بېرىپتۇ . قارىغۇدەك بولسا ، بۇ تاغدا قۇدۇقنىڭ ئاغزىچىلىك كېلىدىغان بىر غار بولۇپ ، بوران ئەنە شۇ غاردىن چىقىدىكەن . يىگىتلەر بوران چىقىدىغان مەنبەنى

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

تاپقاندىن كېيىن ، دەرھال يۇرتقا خەۋەر بېرىش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتىتۇ . بۇ ئادەم ئەھۋالنى يۇرت ئەھلىگە ئېيتىپتۇ . يۇرت ئەھلى دەرھال ئادەم تەشكىللەپ ، ئاشۇ غارنى ئېتىۋېتىپ بوران ئاپىتىدىن قۇتۇلۇش قارارىغا كەپتۇ ۋە بىر بۆلۈك ئادەم تەشكىللەپتۇ . بۇ ئادەملەر ھېلىقى خەۋەر يەتكۈزگەن يىگىتنىڭ يول باشلىشى بىلەن ، بوران چىقىدىغان غار بار جايغا يېتىپ بېرىپتۇ ھەمدە دەرھال ئىشقا كىرىشىپ كېتىپتۇ . ئەمما شىددەت بىلەن چىققان بوران بۇ ئادەملەرنى ئۇچۇتۇپ كېتىپتۇ ۋە كۆمۈپ تاشلاپتۇ . تۇرپانلىقلار گەرچە بىر نەچچە تۇركۈم ئادەم ئەۋەتىپ ئۇرۇنۇپ كۆرگەن بولسىمۇ ، ھەممىسىدىلا مەغلۇپ بولۇپتۇ . ئۇلارنىڭ بوران ئاپىتىدىن قۇتۇلۇش ئارزۇسىمۇ يوققا چىقىپتۇ . ھازىرمۇ بۇ غاردىن بوران چىقىپ تۇرغۇدەكـ مىش . ھازىرمۇ تۇرپانغا ئاپەت يەتكۈزۈۋاتقان بوران ئەنە شۇ غاردىن چىققان بورانمىش .

ئالتۇن خوراز ھەققىدىكى رىۋايەت

رىۋايەت قىلىنىشىچە ، تۇرپان مۇنارىنىڭ يېنىدا بىر ئالتۇن خوراز بولۇپ ، ھەر كۈنى تاڭ سەھەردە چىللايدىكەن . باشقا خورازلار بۇ ئالتۇن خورازنىڭ چىللىغان ئاۋازىدىن ئۇيغۇنسىپ ، ئارقا ـ ئارقىدىن چىللاشقا باشلايدىكەن . كۈنلەر ، ئايلار ، يىللار شۇ تەرىقىدە ئۆتۈپتۇ . ئالتۇن خوراز ھەققىدىكى گەپ ـ سۆزلەر ئەل جامائەت ئارىسىغا كەڭ تارقىلىپتۇ . بىر قىسىم كىشىلەر ، ئالتۇن خورازنى تۇتۇۋالماقچى ، شۇ ئارقىلىق باي بولماقچى بولۇشۇپتۇ . ئۇلاردىن بىر نەچچىسى بر پىكىر گە كېلىپ ، كۈن ئولتۇرۇشىغىلا ئالتۇن خوراز چىللايدىغان جايغا كېـ لىپ يېتىشىپتۇ . كەچ كىرىپ ، قاراڭغۇ چۈشۈپتۇ . ۋاقتىمۇ ئاستا ـ ئاستا ئۆتۈپتۇ ۋە ئىككىنچى كۈنى سەھەر ۋاقتى يەنە ئالتۇن خوراز چىللايدىغان ۋاقىت بولۇپتۇ . ئەتراپ بىردىن يورۇشقا باشلاپتۇ . ئالتۇن خوراز ئىنتايىن تەمكىن قەدەم تاشلاپ ، ئۆزى دائىم كېلىپ چىللايدىغان جايىغا كېلىپ ، چىللاشقا باشلاپتۇ . ئالتۇن خورازنى تۇتماقچى بولغانلار ئالتۇن خوراز چىقارغان نۇردىن كۆزىنى ئاچالمىدىمۇ ياكى ئۇلارنى سۈر باستىمۇ ، ئەيتاۋۇر ئالتۇن خورازنى تۇتۇش ئۈ ياقتا تۇرسۇن ، بېشىنىمۇ كۆتۈرۈپ قارالماپتۇ . ئالتۇن خوراز بولسا ، ئادەتتىكىدەك چىللاپ بولۇپ ، يەنە تەمكىن ھالدا مېڭىپ قايتىپ كېتىپتۇ . ئىش مۇشۇ تەرىقىدە نەچچە قېـ تىملاپ تەكرارلىنىپتۇ ، لېكىن ھېچكىممۇ ئالتۇن خورازنى تۇتۇپ ئالالماپتۇ . ئېيتىشلارغا قارىغاندا ، بۇ ئالتۇن خوراز ھازىرمۇ شۇ تەرىقىدە چىللاپ كېلىۋاتقۇدەكمىش .

« ئەمچەك » غوجام ھەققىدىكى رىۋايەت

« ئەمچەك » غوجام ئۇرۇمچى ناھىيىسىگە قاراشلىق داۋانچىڭ بازىرىنىڭ شەرقىدىكى تاغدا بولۇپ ، داۋانچىڭ بازىرىدىن ئۆتۈپ خۇگۇل تاغ ئېغىزىغا كىرىشتە سول تەرەپتە ، ياكى خۇگۇل تاغ ئېغىزىدىن چىقىپ داۋانچىڭ بازىرىغا كىرىشتە ئوڭ تەرەپتە قالىدۇ . بۇ غوجام ھەققىدىكى رىۋايەت مۇنداق : ئىلگىرىكى زاماندا بىر قېتىملىق ئۇرۇشتا نۇرغۇن ئادەملەر ئۆلۈپتۇ . بەزىلىرى يارىلىنىپتۇ . دۇشمەنلەر شۇ ئەتراپتىكى ھۇرمەتكە سازاۋەر بىر ئاننىنى تۇـ تۇۋېلىپ ، ئۆزلىرىنىڭ ئانىسىز قالغان بوۋاقلىرىنى ئېمىتىشكە مەجبۇرلاپتۇ . ئۇزۇن ئۆتمەي يۇرت ئەھلى قايتا ھۇجۇم قىلىپ ، دۇشمەنلەرنى قوغلاپتۇ . بۇ ئانا شۇندىن كېيىن « دۇشمەنـ

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، ھەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى

لەرنىڭ بالىسى ئەمگەن ئەمچەكنى كېرەك قىلمايمەن » دەپلا ئۆز ئەمچىكىنى كېسىپ تاشلۇۋېتىپتۇ . ئاشۇ كېسىپ تاشلۇۋېتىلگەن ئەمچەك چۈشكەن جاي كېيىن مازارغا ئايلىنىپتۇ . كىشىلەر بۇ ئانىنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن ، بۇ مازارنى « ئەمچەك غوجام» دەپ ئاتاپتۇ .

شېھىت غوجام ھەققىدىكى رىۋايەت

بۇ جاي تۇرپان شەھەر يار يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جاينىڭ جەنۇبىدا ، تۇرپان يېڭى شەھەر بازىرىدىن جەنۇبقا قاراپ ماڭغاندا ئوڭ قول تەرەپتە بولۇپ ئىلگىرى مازار ئىدى. ھازىر بۇ يەر تۈزلىنىپ تېرىلغۇ ئېتىزغا ئايلاندۇرۇلغان . ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مەھەللىمۇ «شىتىلىك» دەپ ئاتالغان . « شىتىلىك» ــ « شېھىتلىك » دېگەن سۆزنىڭ بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىنىشىدىن ئىبارەت .

« كىتاب تارىخ جەريدىسى » ناملىق كىتابتا بۇ مازارنىڭ بىنا بولۇشى ھەققىدىكى رىۋايەت مۇنداق خاتىرىلەنگەن : « ... بۇنىڭغا يېقىن بىر ئورۇندا خوجا شېھىت غوجام زاراتلىقى بولۇپ ، ئۇنى ھەزرەت مەۋلانا جالالىدىن كىتىكى ئەۋلادى دېيىشىدۇ . شېھىت غوجام قەبرىلىكىنىڭ ئىشىك بېشىغا تۆۋەندىكى شېئىر يېزىلغان :

تەبەررۇك ئىسىملەرى ئەبۇ ھەفزى بۇخارى ،
شەرئىەتتە ئىمام ئەئزەمگە يارى .
تاپىپ ئول زات بىر فەرزەند ئول ئەسر ،
ئاڭا بولدى مۇبارەك نام ئەبۇننەسر ،
بىتىپ بۇ لەۋھەنى بولماققە ھادىس ،
كى قۇربان كۇندە بەگلىك بولدى بائىس .

ئۆز ئىسمى ئەبۇننەسر بولۇپ ، سۇجۇ شەھرىگە غازاتقا بېرىپ ، شۇ يەردە شېھىت بولغانلىقتىن ، شېھىت غوجام دەپ ئاتالغان . ئۇ : « مەن ئۆلسەم مېيىتمنى تۆگىگە ئارتىپ ، تۆگىنى ئىختىيارىغا قويۇپ بېرىڭلار . ئۇ تۆگە قەيەرگە بېرىپ چۆكسە شۇ يەرگە كۆمۈڭلار.» دەپ ۋەسىيەت قىلغان . ۋەسىيەت بويىچە مېيىتنى تۆگىگە ئارتىپ ماڭغان . سۇجۇ ھارۋا بىلەن 15 كۈنلۈك يول بولۇپ ، تۆگە كېچە ـ كۈندۈز توختىماي مېڭىپ سىڭگىم دېگەن يەرگە كېلىپ چۆكۈپتۇ . شۇ يەرگە كۆممەكچى بولۇپ ئۆلۈكنى چۈشۈرمەكچى بولغاندا ، تۆگە ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپ يەنە يۈرۈپتۇ . ئاندىن ھازىرقى قەبرە ئورنىغا كېلىپ توختاپتۇ . كېشىلەر يەنە تۇرۇپ كېتەمدۇ ـ قانداق ، دېيىشىپ بىر كېچە ـ كۈندۈز ساقلاپتۇ . تۆگە شۇ چۆككەنچە ئورنىدىن تۇرماپتۇ . شۇنىڭ بىلەن غوجامنى شۇ يەرگە كۆمۈپتۇ . بۇ ئىشلار شېھىت غوجامنىڭ كارامەتلىرىدىن بولغانمىش » .

ئېيتىپ بەرگۈچى : دۇگامەت زۆردۇن ئاكا ، ئابلەت توختى ، غېنى مەينەم .
توپلاپ رەتلىگۈچى : تۇرسۇن ھوشۇر

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئۇيغۇر كىتاب توری
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى

دوپپا توغرىسىدا رىۋايەت

قەدىمكى زامانىدا ئۇيغۇرلار ئۆزىنىڭ بايراقلىرىغا بادامنى كەشتىلىگەنىكەن . ئۇلار بەكمۇ ئۆم ئىكەن . ئۇلارنىڭ خوتۇن ـ قىزلىرىنىڭ قۇلىقىغا ئاسقان زىرىلىرىنىڭ شەكلىمۇ بادام شەكلىدە ئىكەن . بويىنىغا ئاسقان زۇننارلىرىنىڭ شەكلىمۇ بادام شەكلىدە ئىكەن ... كۈنـلەرنىڭ بىرىدە دۈشمەنلەر بۇلارغا ھۇجۇم قىلىپتۇ . ئىككى ئوتتۇرىدا قاتتىق جەڭ بولۇپتۇ . ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قاڭقىلىرىغا ئولتۇرۇپ ، ئاتلىرىغا مىنىشىپ ، تۇغ ئەلەملىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ، داقا ـ دۇمباقلىرىنى چېلىشىپ نەچچە ئايلاپ قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلىپتۇ . ئۇلار جەڭدە نۇرغۇن قۇربانلارنى بېرىپتۇ . لېكىن ، ئىككىلەنمەي كەينىگە چېكىنمەي تېخىمۇ غەزەپكە كېلىپ ئۆز ئەجدادلىرىنىڭ قانلىق قىساسى ئۈچۈن قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلىۋېرىپتۇ . دۈشمەن كۈچلۈك ۋە ئۇلارنىڭ ئادىمى بىرقانچە ھەسسە كۆپ بولغاچقا ئۇيغۇرلار ئۇرۇشتا ئاخىر مەغلۇپ بولۇپتۇ ... ئۇلار مەغلۇپ بولسىمۇ ئۆملۈكىنى ساقلاپ ، تىرىك قالغانلار جەڭ مەيدانىدا بايرىقىنى دۈشمەن قولىغا بەرمەپتۇ . ئۇلار بايراقنى يىرتىپ پارچىلاپ ، تۆت تەرىپىنى چىگىپ باشلىرىغا كىيىشىپ ، جەڭ مەيدانىدىن چېكىنىپ چىقىپتۇ . كېيىن بۇلارنىڭ قوشۇنىدىكى تارقاپ كەتكەن خەلق ئۇلارنىڭ بېشىغا چىگىۋالغان بايراق پارچىسىغا قاراپ «توپ بار» «توپىمىز بار ئىكەن» دېيىشىپ يەنە يىغىلىپتۇ . ئۇلار توپلانغاندىن كېيىن ، يىرتىلغان بايراق پارچىلىرىنى ئۇلاپ يەنە تۇغ ـ ئەلەم ياسىشىپتۇ ۋە ئۇيۇشۇپ كۈچ توپلاپ ، دۈشمەنگە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ غەلىبە قىپتۇ . كېيىنچە ئۇلاردا ھېلىقى بايراق پارچىسىغا ئوخشىتىپ باش كىيىم كىيىش ئادەتكە ئايلىنىپتۇ . ئۇلار بۇنى «توپپا» دەپ ئاتاشقانىكەن . كېيىنچە «دوپپا» دەپ ئاتىلىپتۇ . ھازىرقى «بادام دوپپا» شۇنىڭدىن قالغانىكەن ...

ئايتىكىن بىلەن كۈنتىكىن ھەققىدە رىۋايەت

قەدىمكى زامانىدا ئىككى چوڭ قەبىلە تاغنىڭ ئىككى تەرىپىدە ياشايدىكەن . تاغنىڭ جەنۇبىدىكى قەبىلە شامان دىنىغا ، شىمال تەرىپىدىكى قەبىلە بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىكەن . شىمالدىكى بىر قەبىلىدە باتۇر چەۋەنداز بىر پادىچى بولۇپ ئۇنىڭ ئىسمى كۈنتىكىن ئىكەن . ئۇ غەيرەتكەنى بەك ياخشى چالىدىكەن . جەنۇب تەرەپتىكى قەبىلە باشلىقىنىڭ بىر قىزى بولۇپ ئىسمى ئايتىكىن ئىكەن . ئۇ تەڭداشسىز گۈزەل بولۇپ ، ناخشىنى ياخشى ئېيتىدىكەن . ئۇنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلاش ، داپ ئۇسسۇلىنى كۆرۈش ئۈچۈن يىراق ـ يىراق يەرلەردىن ئادەملەر كېلىدىكەن . ئۇلار ئۇنىڭ جامالىغا مەھلىيا بولۇپ ئۇنىڭ ئىشقىدا يانىدىكەن . بىر كۈنى قىز ئات مىنىپ سەيلى ـ تاماشىغا چىقىپتۇ . تاغ ـ ئىدىر ، باغۇ ـ بوستانلارنى ئارىلاپ يۈرۈپ يىراقتىن مۇڭلۇق ئاڭلانغان غېجەك ئاۋازىنى ئاڭلاپتۇ . ئۇ ھەيرانۇھەس بولۇپ شۇ ياققا قاراپ مېڭىپتۇ . ئۇ دوستلىرى بىلەن بىللە ماڭا ـ ماڭا غېجەك ئاۋازى ئاڭلانغان تەرەپكە يېقىنلاپتۇ . قارىغۇدەك بولسا ئوتلاقتا مال ـ ۋارانلار ئوتلاپ يۈرگەنمىش . شارقىراتمىغا يېقىن خادا تاشنىڭ ئۈستىدە بەستلىك كېلىشكەن ، چاچلىرى گەجگىسىگە چۈشكەن بىر پالۋان سۈپەت يىگىت زور ئىشتىياق بىلەن غېجەك چېلىۋاتقۇدەك ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا قوي ـ قوزىلار ، توشقان ، بۇغا ـ مارالالار ئوتلىغاچ مۇڭ ئاڭلاۋاتقۇدەك . قۇشلارنىڭ بەزىسى دەرەختە ، بەزىسى ئۇنىڭ

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئۇيغۇر كىتاب توری
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى

ھۆرىلىرىدە تۇرۇپ يېقىملىق ئاۋازلىرى بىلەن سايراپ ئۇنىڭغا تەڭكەش قىلىۋاتقۇدەك . سا-
ھىبجامال ئىختىيارسىز ئاتتىن چۈشۈپ يىگىتنىڭ يېنىغا يېقىنلاپتۇ ، ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ
ئولتۇرۇپتۇ . يىگىت كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئىشتىياق بىلەن مۇزىكا چېلىۋاتقاچقا ئۇنىڭغا دىققەت
قىلماپتۇ . قىز يىگىتنىڭ قەيسەر بەستىگە ، قۇياشتەك نۇرلۇق چىرايىغا ۋە مۇڭلۇق سازىغا
مەھلىيا بولۇپ قاراپلا قاپتۇ . ئاخىر مۇڭلۇق مۇزىكا ئاۋازىنىڭ تەسىرىدە يىگىتنىڭ تىزىغا بې-
شىنى قويۇپ ئاستا ـ ئاستا ئۇخلاپ قاپتۇ . باشقا قىزلارنىمۇ مۇڭ بېسىپ ھەممىسى ئۇخلاپ
قېلىشىپتۇ . بىر چاغدا يىگىت غىجەك چېلىشتىن توختاپ كۆزىنى ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا ، بىر
گۈزەل جانان ئۇنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ ئۇخلاۋاتقانمىش ، ئەتراپىدا بىر ـ بىرىدىن چىرايـ
لىق قىزلارمۇ شېرىن ئۇيقۇغا غەرق بولغانمىش ... يىگىت ھەيران بولۇپ بۇ قىزنىڭ يۈزىنى
ياپقان قۇندۇزدەك چاچلىرىنى قايرىپتۇ . ئۇنىڭ قۇلقىدىكى زىرىسىگە ۋە بوينىدىكى زۇننارلـ
رىغا قاراپ باشقا قەبىلىلەردىن ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ . يىگىت بۇ قىزنىڭ ئاي جامالىنى كۆرۈپ
ئاشىقى بىقارار بولۇپتۇ ـ دە ، ھوشىدىن كېتىپتۇ . قىز ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ قارىغۇدەك بولسا
يىگىت ھوشسىز ياتقۇدەك . ئايتىكىن قىزلارنى ئويغىتىپ دەريادىن سۇ ئەكىلىپ يىگىتنىڭ
يۈزىگە سۇ سېپىپ ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ ... شۇ كۈندىن ئېتىبارەت كۈنتىكىن بىلەن ئايتىكىن
ئاشىق ـ مەشۇق بولۇشۇپتۇ . بۇلار دائىم كۈن چىقىشى بىلەن ئۇچرىشىپ يىگىت غىجىكىنى
چالىدىكەن . ئاي تىكىن يېقىملىق بۇلبۇل كەبى ئاۋازدا ناخشا ئېيتىدىكەن ، ئۇسسۇل ئويناي-
دىكەن . بۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى تۈرلۈك جان ـ جانىۋارلار ۋە قۇشلارمۇ ، ئۇسسۇلغا چۈشۈپ
ئۆز ناخشىلىرى بىلەن ئۇلارغا جور بولىدىكەن . ئەنە شۇنداق خۇشال كۈنلەرنىڭ بىرىدە
كۈنىنىڭ يۈزىنى قارا بۇلۇت قاپلىغاندەك ئىش بولۇپتۇ . كۈنتىكىن ئاق كېسەلگە گىرىپتار
بولۇپ ئۇنىڭ گۈزەل چىرايىنى ئاق داغلار قاپلاپ ، چىرايى بەكمۇ كۆرۈمسىزلىشىپ كېتىپتۇ .
ئادەملەرلا ئەمەس ھەتتاكى ھايۋانلارمۇ ئۇنىڭ چىرايىنى كۆرسە قاچىدىغان بولۇپتۇ ... لېكىن
ئايتىكىن ئۇنىڭدىن قاچماپتۇ . كۈنتىكىن ئۆزىنى قاچۇرسىمۇ قىز ئۇنىڭغا تەسەللىي بېرىپ ،
ئۇنىڭ دەردىگە شېپا بولۇپ يۈرۈپتۇ . لېكىن بىگىز قاپتا ياتمىغاندەك خەلقى ئالەم ئالدىدا كۈن
تىكىنىڭ كېسىلى ئاشكارا بولۇپتۇ . قەبىلە باشلىقى بۇنى ئاڭلاپ ئۇنى تۇتماقچى بولۇپتۇ .
لېكىن ، ئۇنى تۇتالماپتۇ . چۈنكى ، ئۇ قېچىپ ئاي تىكىنىڭ قەبىلىسى تەرەپكە ئۆتۈپ
كېتىپتۇ ... لېكىن ئۇنى ئايتىكىنىڭ قەبىلىدىكىلەر تۇتۇۋاپتۇ ۋە ئۇنى چەمبەرچەس باغلاپ
قەبىلە باشلىقىنىڭ ئالدىغا ئەكىلىپتۇ . قەبىلە باشلىقى ئۇنىڭ شىمالىي قەبىلىدىن ئىكەنلىكىنى
بىلگەندىن كېيىن ناھايىتى غەزەپلىنىپتۇ ۋە : «سەن كېسىلىڭنى تارقاتقىلى كەلدىڭمۇ ؟ سەن
ئىلاھنىڭ قارغىشىغا ئۇچرىغاچقا يۈزۈڭگە شەيتان سىيگەن . شۇڭا ، سېنى قۇياش ئىلاھىنىڭ
ھۇرمىتى ئۈچۈن كۆيدۈرۈش كېرەك » دەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇنى يوغان دوپ دەرىخىگە
باغلاپ ئەتراپىغا ئوتۇن يېقىپتۇ . قەبىلە ئەزالىرى بىلەن كېچىچە قۇياش ئىلاھىغا ئاتاپ نەزىر ـ
چىراق ئۆتكۈزۈپتۇ . شۇ چاغدىكى بۇ قەبىلىنىڭ دىنىي رەسمىيىتى بويىچە ھەرقانداق بىر
جىنايەتچىنى ئۆلتۈرمەكچى بولسا كېچىدە ئۆلتۈرمەي قۇياش چىقىشى ھامان ئۆلتۈرىدىكەن .
ئۇلار ئەتراپىغا مەشئەل ۋە گۈلخانلارنى يېقىپ ، شاراب ئىچىشىپ نەغمە ـ ناۋا قىلىشىپ
نەزىرنى باشلۇبتىپتۇ . ئايتىكىن باغلاقتا تۇرغان كۈنتىكىنگە قاراپ گۈلخان كەبى يېنىپتۇ .

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

بىر چاغدا مەي ئىچىپ كەيپ بولغان قەبىلە باشلىقى «ها ... ها... ئەگەر كىمدە كىم مۇشۇ بەتبەشىرە مەخلۇقنى ياخشى كۆرۈپ قالدىم دېسە بۇ سەتنى قويۇۋېتەر ئىدىم ... » دەپتۇ. ئەتراپىتىكىلەر مەسخىرە قىلىشىپ قىقاس ـ چۇقان سېلىشىپ كۈلۈشۈپتۇ. بۇ چاغدا ئايتىكىن چىداپ تۇرالماپتۇ ـ دە، قەيسەرلىك بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ «مەن ياخشى كۆرىمەن !» دەپتۇ. قىزنىڭ سۆزىدىن ھەيران بولغان خالايىق ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قاپتۇ. پەقەتلا يېنىۋاتقان مەشئەل ۋە گۈلخانىنىڭ پىرىسلىشىدىن باشقا ئاۋاز ئاڭلانماپتۇ. بىردىنلا قەبىلە باشلىقىنىڭ ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك كۈلكىسىگە ئۇلاپ ئەتراپتىكى جامائەت تەڭلا مەسخىرىلىك كۈلۈشۈپتۇ.

قەبىلە باشلىقى:

ـــ ها ... ها ... قىزىمنىڭ مەسخىرىسى ھەممىدىن ئېشىپ كەتتى. بىر گۈل بۇ تىكەننى قانداقمۇ ياخشى كۆرسۇن، ها، ها ...، ـــ دەپ كۈلۈپتۇ.

قىز نېمە قىلارىنى بىلمەي يىگىتكە تەلمۈرۈپ قاراپتۇ. يىگىت بېشىنى چايقاپ ئۇنداق دېمەسلىكىنى ئىشارەت قىلىپ ئۆتۈنۈپتۇ ... قىز ئاچچىقىغا چىدىماستىن قولىغا خەنجەرنى ئېلىپ «خەنجەر ئۇسسۇلىنى» ئويناپتۇ. ئۇپۇق ئاقىرىپ قۇياش چىقىش بىلەن قەبىلە باشلىقىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن يىگىتنىڭ ئەتراپىدىكى ياغاچلارغا ئوت يېقىلىپتۇ ..... ئايتىكىن خەنجەر ئۇسسۇلىنى ئەۋجىگە چىقىرىپ پىرقىراپ ئويناپ ئاغزىغا خەنجەرنى چىشلەپ بىر مۇللاق ئېتىپ گۈلخاندىن ئاتلاپ ئۆتۈپ كۈنتىكىنىڭ يېنىغا كەپتۇ ـ دە، ئارغامچىنى كېسىپتۇ. ئىككىلىسى مۇللاق ئېتىپ ئاسمان پەلەك يېنىۋاتقان ئوتتىن سەكرەپ ئۆتۈپ ئاتقا مىنىپ قېچىپ كېتىپتۇ ... ھەممەيلەن داڭقېتىپ قاپتۇ ... ئۇلار ئىسسىنى يىغىپ ھاي ـ ھۇي بىلەن قوغلاپمۇ يېتىشەلمەپتۇ. بۇلار شۇ قاچقىنىچە كۈنتىكىن تەرەپتىكى تاغلاردا يوشۇرۇنۇپ يۈرۈپتۇ. ئۇلار خۇددى مەجنۇنەدەك تاغ ئۆڭكۈرلىرىدە جان ساقلاپ يۈرۈپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپ، ئايلار ئۆتۈپ بىر خىزىر سۈپەت تېۋىپ تاغدا دورىلىق گۈل ـ گىياھلارنى يىغىپ يۈرۈپ بۇلارنى ئۇچرىتىپ قاپتۇ ۋە يىگىتكە ئىچى ئاغرىپ ئۇنى داۋالاشقا باشلاپتۇ. بەدىنىگە ھەر تۈرلۈك مەلھەملەرنى سۈرتۈپتۇ. گىياھلاردىن دورا ياساپ ئىچكۈزۈپتۇ، ئارشاڭغا چۆمۈلدۈرۈپتۇ. كۈن نۇرىغا قاقلاپتۇ. ئاخىر يىگىت سەللىمازا ساقىيىپتۇ. يىگىت بىلەن قىزنىڭ ئەھۋالىدىن تولۇق خەۋەر تاپقان تېۋىپ بۇلارنى ئەگەشتۈرۈپ قىزنىڭ قەبىلىسىگە كەپتۇ.

قەبىلە باشلىقى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ھەيران بوپتۇ. يىگىتنىڭ گۈزەل جامالىنى كۆرۈپ ئاپىرىن دەپتۇ. قانداق ساقايتقانلىقىنى تېۋىپتىن سورىغانىكەن ئۇ:

ـــ بىرىنچىدىن تەڭرىنىڭ قۇدرىتى، ئىككىنچىدىن يۇرتىمىزنىڭ گۈل ـ گىياھلىرى، ئابى كەۋسەر سۇلىرى، ئۇچىنچىدىن قىزلىرى ئايتىكىنىنىڭ ساپ مۇھەببىتى تۈپەيلىدىن شىپا تاپتى، ـــ دەپتۇ ...

شۇنىڭ بىلەن يەتتە كېچە ـ كۈندۈز داغدۇغىلىق توي قىپتۇ. تويغا ئىككىلا قەبىلە قاتناشىپتۇ. شۇندىن باشلاپ ئىككى قەبىلە ئىناق ئىجىل ئۆتۈپتۇ. كۈنتىكىن ۋە ئايتىكىنلار مۇراد مەقسەتلىرىگە يېتىپتۇ. كېيىنچە بۇ ئىككى قەبىلە بىر قەبىلە بولۇپ ئۇيۇشۇپتۇ ...

ئېيتىپ بەرگۈچى موڭغۇلكۈرەدىن: **نەسىردىن ئاكا**، توپلاپ رەتلىگۈچى: **پىردەۋس ئەزىزى**.